

KÖNYVISMERTETÉS.

Papp Ferenc: Gyulai Pál. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1941. II. kötet. 730 l.

Papp Ferenc *Gyulai Páljának* második része a mult esztendő végén hagyta el a sajtót. A pár évvel ezelőtt megjelent első kötetnek méltó folytatása a nagy magyar kritikus pályarajzának ez a második és befejező fele. Az új kötet Gyulai Pálnak a fővárosba való végleges költözésével, az 1862.-ik évvel kezdődik. Mult századi irodalmunk ez egyik vezérharcosának élete folyását most már haláláig kísérhetjük benne. Látjuk mint a református gimnázium tanárát, mint a Színészeti Tanoda igazgatóját, mint a Budapesti Szemle és az Olcsó Könyvtár szerkesztőjét, kimerítő értesüléseket kapunk akadémiai és Kisfaludy-társaságbeli működéséről, valamint egyetemi tanárságáról. Papp Ferencnek filológiai pontossággal felkutatott adatai alapján megbízható képet alkothatunk magunknak Gyulai sorsváltozásairól és nyilvános szerepléseiről. Látjuk alkotó és vezérlő kezének nyomát a magyar irodalmi élet sokfelé elnyúló területein.

Nagyon érdekes Gyulai Pál családi viszonyainak és baráti körének megrajzolása. Nemcsak feleségéről, gyermekeiről, hanem testvéreiről is hű arcképeket kapunk. Baráti körében ott találjuk a vezető politikusokon s az irodalmi és tudományos vezérférfiakon kívül egy-két előkelő szellemű női egyéniség képét is.

A személyi vonatkozások ismertetésénél a tudomány számára természetesen még értékesebbek Papp Ferenc könyvének azok a lapjai, amelyeken Gyulai írói működéséről beszél. Különösen lírai költészetéről olvasunk becses és helytálló megállapításokat. Nagyon találó, nagyon finom például ez a megfigyelése: „Minél magasabb szellemi légkörbe emelkedett lírai egyénisége, annál inkább megválogatta a költői kifejezés eszközeit. Amint bírálataiban üldözte a cikornyát és a dagályt, épúgy kerülte saját költői nyelvében is; inkább törekedett szabatosságra, mint csillogásra. Ha jellemző szót talált, nem törte magát kép után; hasonlatait ellenben mindig ízléssel alkalmazta s megfelelő helyre illesztette... Eszmetársításából gyakran hiányzott a merészség, de hiányzott a homály is.” (392—393. l.) A mult század utolsó harmadán költészetünkben fellépő lírai irányoknak és Gyulainak ellentétét találóan világítja meg ez a mondat: „A kiegyezés utáni újabb magyar költői nemzedék örvénylő szenvedélyekkel, kétes sejt-

telmekkel viaskodott, a világ értelmezésében új utakat keresett, de gyakran botlott ellentétekbe. Gyulai inkább az értelemre alapította a költői hatást, néha keresztülsiklott ugyan az élet rejtelmes mélységei felett, de maga volt a legtisztább összhang". (399—400. l.)

Romhányiról, a töredékben maradt verses regényről egész külön fejezet szól. Papp Ferenc itt is sok elmés következtetést közöl velünk, csak Romhányinak Kemény Zsigmond Kolostori Albertjével való párhuzamát érezzük kissé erőltetettnek. Talán van némi rokon vonás a két alak között, de Kemény hősenek lelke sokkal összetettebb, sokkal többreütő, mint Romhányié. Ellenben nagyon igaz, amit egy másik fejezetben mint különbséget állapít meg Papp *A nők a tükör előtt* című novellának és *Alhikmetnek* álomrajza között: „Mennyivel természetesebb Kemény Zsigmond bárónak... novellájában a rajongó szerelmesnek összekuszált álma... Ezzel szemben Gyulai... novellájában oly felöltő gonddal rendezte el álomképeit, mintha ébren emlékeznék vissza nőismerőseinek sorsára." (186. l.)

Gyulai Pálnak irodalmi és műbíráói vezetőelvei is éles és biztos megvilágítást kapnak. Igen tanulságos az a rész, ahol a drámát illető főgondolatoknak külföldi forrásaira mutat rá Papp Ferenc. (257—258. l.) De épen ilyen biztossággal veszi észre Gyulainak a külföldi műbírálok véleményével való ellentétét is. Különösen a francia klaszszikai drámának helyes értékelésében tér el a magyar műbírálo a külföldi elmélkedőktől. (261—262. l.)

Természetesen nem hiányzik a könyvből a sokat emlegetett Gyulai-Jókai ellentét ismertetése. Papp Ferenc nem elfogult Gyulai érdekében. Amikor *A szerelem bolondjairól* írt bírálatot ismerteti, többek között a következőket mondja: „Volt Gyulai bírálatában valami merevség; túlon túl hangoztatta a valóságosság követeléseit, mintha a költészet merő utánzás s nem egyúttal a költői egyéniség nyilatkozásának módja volna. Volt Gyulai ítéletében sok szenvedély is. Az általános tetszés-zaj, mely Jókai regénye nyomán felhangzott, mintha sürgetőbbé tette volna az irodalmi hatás megakasztását. Másrészt a bírálat fogalmazása idején, mikor az ország az 1869. évi képviselőválasztás eredményeit számítgatta, Gyulai kevésbbé tudta megőrizni elfogulatlanágát azzal a regénnyel szemben, melynek ríktó színezése határozott politikai céltatot rejtett magában." (254. l.)

Gyulai irodalomtörténeti munkásságának megvilágítása is tanulságos. A nagyszerű emlékbiszédek, a Népköltési Gyűjtemény körül kifejtett munkássága, a méltán híres Vörösmarty-életraaj és kiadás mind bőséges — sőt ami keletkezésük vajudását illeti — néhol túlon túl is bőséges ismertetésben részesülnek. Az irodalomtörténeti munkásság értékelése mellett kellő gondja van Papp Ferencnek Gyulai nyelvészeti elveinek megvilágítására is.

Érdekesekek azok a lapok, amelyek Gyulai politikai állásfoglalásairól beszélnek. Ime mennyire finom ez a megállapítás: „Ha Gyulai nem hivatkozhatott ítéleteiben olyan szédítő államtudományi műveltségre,

mint egykori, kiváló mestere, Kemény Zsigmond báró, azért finom történeti érzéke a legbonyolultabb kérdésekben is eligazította. Nagy segítségére volt éles szeme, mely a dolgok valójába, főképp a szereplő egyének indítókai közé világított. Fontos tényező volt politikai ítéleteiben rendkívül kifejtett erkölcsi érzéke is, mely a mindennapi érdeket élesen megkülönböztette az eszmények tiszteletétől. Lelki alkatanál fogva inkább megértette azokat az államférfiakat, kik az ész szavával hallgattatták el a szív követeléseit." (510—511. l.)

Legmelegebb Papp Ferenc közlési módja ott, ahol Gyulainak egyetemi tanári működését ismerteti. Érezzük, hogy itt nemcsak a tudós megfigyelő szól, hanem a mesterét tisztelő és szerető tanítvány is. Nem titkolja ugyan Gyulainak mint előadónak hibáit sem: magyarázatainak szakadozottságát, a kifejezéssel való folytonos küzdelmét, de ugyanakkor tanítványaira való nagy hatását méltón emeli ki. „Gyulai sohasem követelte tanítványaitól, hogy egyéniségüket megtagadják, sőt egyik egyetemi előadásában mennél több eredetiségre buzdította őket. Tudós követői is lényegesen különböztek egymástól tehetségre, jellemre, műveltségre nézve, de Gyulai szellemének tiszteletében valamennyien egyetértettek. Innét van, hogy Gyulai eszméi tanítványai révén egyik nemzedékről a másikra öröklődtek, s még akkor is hatottak, mikor az ajak, mely először hirdette őket, örökre elnémult.” (557—558. l.)

Papp Ferenc érzi, hogy a nagy tanár főképpen jellembeli kiválóságának köszönheti ezt a rendkívüli hatását. S mivel a tanítványi tisztelet nemcsak az elméleti mesternek szól, hanem az embernek is, épen ezért talál Papp Ferenc olyan meleg szavakat Gyulai jellembeli kiválóságára is. „Ennek az eredeti jellemnek igazi valója az az összhang, mely a legellentétebb lelki erőket tartja egyensúlyban. Benne teljesen összefért az ész a szívvel, a dolgok lényegébe hatoló értelem a gyöngédségig hajlékony érzelemmel. Összeillett az ábrándozásra hajló kedély is az erős akarattal.” (697. l.)

Papp Ferenc stílusa nyugodtan, zökkenés nélkül folyik és valósággal olvastatja magát. Közlési módjában több a megfontoltság és a tartózkodó műgond, mint a fordulatosság, mint az elevenség, de sohasem nehézkes, sohasem fárasztó. S mivel stílusbiztosságával szinte elkényezteti az olvasót, épen azért ütözködik ki egyikét erőtlén vagy nem teljes szabatossággal fogalmazott mondat. Az egyébként csekély számú példa közül csak egyet idézünk: „A Fővárosi Lapokat... 1867 márciusától fogva... Vadnay szerkesztette, hogy a művelt magyar közönség évtizedeken át fedezze fel a lapban legkedveltebb irodalmi eszményeit.” (85. l.)

Papp Ferenc Gyulai-életrajza irodalomtörténet-íráskunk legmegbízhatóbb, leggondosabb és legrokonszenvesebb termései közé tar-